

met a paraszt-kérdésről a vallásra; épúgy, mint Magyarországon a történetiségben gyökerező nemzeti-eszme hátráltatta a jobbágyfelszabadtást; s amint a faji-gondolat újabb jobbágyságot készít elő. Ebben a küzdelemben kipusztult az angol paraszt. Ez termelte ki a 18. században a fűvön tengődő franciáknál az egykét. „Ne szülj rabot, te szűz! Anya ne szoptass csecsemőt!” „A menyasszony meddőségért eped” — a természetes védekezés minden elnyomás ellen, legyen az szociális, alkotmányos, vagy háborús. A paraszt szabadságharc kihosszabbodott a 20. századig, az 1907-es romániai s az 1933-as spanyol zendülések a legutóbbi hullámai.

Ahol ez a kérdés idejében megoldódott, az állami fejlődés biztosabban és magasabbra ment. A svájci parasztok 1291-ben a Rütli réten felújítják a Markgenossenschaftot, s megvetik az alapját egy államnak, amely megoldja Európa rák-problémáját, a nemzetiségi kérdést. Jólétet, szabadságot biztosított magának Dánia, Norvégia, Svédország, Izland. Ma a diktatúrák e konzervatív osztály erősítésében, a falu ősi életformájának rögzítésében keresik a társadalmi változással szemben a gátló vagy fékező erőt. Mussolini telepít, bár a fasizmus alatt szaporodott a nagybirtok. Németország az iparos államra a földművelő társadalom és gondolkozás gyermekruháját húzza. Ausztria rendi állama, Bulgária diktatúrája egy törekvésben alapozzák létüket a parasztságra.

A világháború azonban kikényszerítette a földkérdés valamilyen rendezését mindenütt. Oroszország a kulákok megsemmisítésével teremtette meg a kollektív gazdaságokat. Finnország 1919-ben nagyarányú földrendezést hajtott végre. Nagyarányú volt a kisántánt államok földreformja is. Magyarországon az 1920-as földreform „csak látszólagos lépés volt a helyesebb, arányosabb birtokmegosztás felé”. A parasztság politikai súlya megfogyott. Életszintje leromlott. 1936-ban másfél millió ember él évi 120-100 P. keresetből, másik másfél millió évi 50 P-ből. A telepítési törvény a 25. évben fogja földhöz juttatni a 35.000 földműves családot. Viszont készült új hitbizományi törvény, amit megszavaztak az egykori jobbágyok utódai is.

Szeberényi a parasztkérdésnek régi és alapos művelője. E könyv megírására hivatott. A problémát azonban csak bizonyos határok közt tekinti. Európára szorítkozik, itt is a görög, római viszonyoknál szűken, de bővülve napjaink felé. Legterjedelmesebben foglalkozik a magyar és dán viszonyokkal. Az író lelkes, aki együtt él és érez hiveivel. Ez vezet-e annak átlátásához, hogy a földmunkás-kérdés csak földkérdés. Ebben adódnak a mű többi határai. Nem társadalmi-strukturális összefüggéseiben, hanem szimptomatikusan kezeli tárgyát főként vallás-erkölcsi értékelésben. Innen kitérései vallási és egyháztörténeti tényekre, főleg a reformáció után. De oldalakat juttat alkotmányjogi és életrajzi adatoknak is. Ezen túl azonban átfogott tényterülete, jó tárgyismerete, tiszta szándéka miatt alapvető a munka értéke. Egyben memento a terjedő falukutatás és újromantikus parasztirodalom idején: „A meglátás stádiumán már túl vagyunk. Ha felelősségünk tudatában segíteni akarunk, akkor ma már cselekedni kell.” (*Nánay Béla*)

REMENYIK ZSIGMOND: Büntudat (Pantheon. Budapest 1937)

Remenyik Zsigmond önéletrajza komoly figyelmeztetés az íróknak és komoly eseménye az irodalomnak. Azoknak az íróknak, akik az aurea mediocritas kényelmes hintaszékében szunnyadoznak s finom ösztönnel várják, hogy az idők jobbra vagy balra fordultával merre egyensúlyozzák át magukat és komoly eseménye az irodalomnak, mert azt

igazolja: si vis me flere, dolendum est primum ipsi tibi (ha meg akarsz rikatni, elébb magadnak kell őszinte könnyeket ejteni.) Pillanatokra el lehet kábítani narkotikumokkal is az olvasót, mélyen meghatni csak őszinte szóval lehet. Ezt az őszinteséget nem minden életrajzban találjuk meg, amit az utolsó évtized kitermelt. Találunk ezek közt öngazolást, mentséget, állásfoglalást, vagy pártállás-foglalást, találunk konzervatív vagy haladó irányjelzést, vallomást vagy vádaskodást, Remenyik Zsigmond könyvében a legőszintébb *önvádat* találjuk. Ennek a könyvnek a hőse maga az író, aki mint a magyar középosztály egyik tagja visszamegy, mint Raskolnyikov, áldozatának lakására, a tett helyére, a mulasztások bűnös tethelyére. És magával viszi az olvasót kulturálatlan vidékekre, hol a mag sem csirázik jobban, mint az élve eltemetett gondolat. Nehéz és mégis lebilincselő ez az utazás, abbahagyni nem lehet, mert rémitenek és fogvatartanak a felvetett nagy kérdések: jár-e ezen a vidéken festő? Olvas-e a nép? Terem-e kis földje elegendőt a megélhetésre? És egyáltalában mai helyzetének állapotáért tudja-e, hogy ki a felelős? Isten büntetésének veszi-e, ha gyermekei idő előtt elpusztulnak? Szégyenkezik-e, ha az érkező levelet nem tudja olvasni? Mi a véleménye a házáról, melynek ő az alappillére és vajjon mit gondol a képviselőről és miniszterelnökről, ki őt emelkedett pillanataiban édes testvérének, barátjának, segítőtársának nevezi? Felteszi-e a nép e kérdéseket és tud-e rájuk felelni? S megértik-e azt a groteszk ellentétet, hogy az aszódi javítóintézet rosszmagaviseletű tanulói hetenkint kétszer vagy háromszor esznek húst, a jómagaviseletű parasztgyerekek pedig hetenként egyszer? Megérti-e, hogy a sváb házat, szántót és erdőt birtokol azon a földön, melyért sohasem lázadozott le hozzá még a falu társadalmi életét is kisajátítja!? Kisérteties vidékre visz bennünket az író, olyan földre, melyen Petőfi óta senkinek nem volt őszinte kapcsolata a néppel. És ez is egyik forrása az égető büntudatnak. De megérzi-e ezt mindenki, akit illet?! Hisz éppen az a legnagyobb bűne, az uralkodó osztálynak, hogy elhessegeti magától mindazt a gondolatot, mely kötelességére intené. A dormándi vidéken kóborol az író. Felde-rengenek előtte ifjúkori olvasmányai: Darwin, Rousseau, Tolsztoj, ezek az eretnek olvasmányok, melyek összekeverednek az egri paptanárok céltudatos tanításával, a tanoknak ezek a különös vegyületei révedeznek fel előtte, amelyekért még sokáig nem látta tisztán, melyek azok az eszmék, amelyek miatt *szégyenkezni kell*. És elmegyünk az íróval a régi házba. S bejárjuk vele a falut, ahol kevés az iskola, több a korcsma, s ahol hire sincs népháznak, orvosnak, patikának. „Egyszerűen csodával határos, hogy még beszélni tud ez a nép, hogy ha roncsolt állapotban is, de még él, hogy még egyáltalában értelmét látja reménytelen életének, létezésének.” Emberi élet itt sose volt, az ördög a jövőt itt sohasem mutatta meg se a parasztnak, aki áldozat, se az urnak, aki felelős. Félelmetes, exotikus vidékre vezet minket Remenyik Zsigmond, olyan nép közé, mely kerüli a templomot, elfordul az istentől, hideg leli, ha valamilyen vonatkozásba kerül állammal, pappal, urral vagy zsidóval, tökéletesen elvadított állapotban él és mindig csak kötelességet teljesít, de semmi ellenszolgáltatást nem élvez. Ur és paraszt: mint két távoli világ élt egymás mellett. „Micsoda paradoxon Voltairét, Berzsenyit, Horatiust olvasni jól fűtött kemencék mellett egy pusztuló nép szomszédságában — ez volt a mult, ha ugyan nem volt egy rosszabb fogalmazásu mult is, melyben sem Voltairét, sem mást nem olvastak. Rettenetes, ami vidéki kuriákon végbement és még rettenetesebb, hogy se ur, se paraszt nem volt tudatában annak, mi történik itt s mi készül az idő méhében... Lát-

ványosság számba ment egy névnap, vagyonok harácsolódtak el s a ki-semmizett parasztok készséggel asszisztáltak a végzetes dáridónál. Ha szükség volt segítségükre hogy egy teljesen elázott vendéget felhuzzanak a szénapadlásra, készségesen ugrottak. Segítettek titokban befogni a lovakat, ha valamelyik tanyasi ur megelégte a cécót és szökni akart... Fogalmuk sem volt róla, hogy ezt a mulatozást, a bort és a sok ennivalót, a cigányt és a kártyaveszteségeket, a felsallangozott lovakat végeredményben ők fizették alacsony napszámukkal, cselédi sorsukkal. Hogy mások szentimentális múdalokat énekelhetnek, annak az ára az, hogy ők nem ismerik a betűvetést és hogy ők kopott csizmában és mezitláb járnak, ezért viselhetnek mások jólszabott ruhát és struccotlakat. Azért cselédek és azért kinlódnak pár holdnyi parcellákon, mert a mulatozóknak száz és ezer holdjaik vannak, azért pusztul el kisgyerekekük, mert orvos csak ilyen mulatós alkalmakkor érkezik a környékre, bizony nem tudhatták, hogy megye és járáshelyeken csak nehezen nyerhetnek pert, hisz a szolgabíró a mi vendégünk volt, nem pedig az övék."

Tovább bolyongunk az ősi házban, az ősi házban az ősök árnyai között: hivatalnokok, papok, literátorok, püspökök, főispánok nőttek ki ebből az osztályból, mely aludott, féktelenkedett, ivott és kártyázott a helyett, hogy épített volna, mely mindig csak vett és sohasem adott. Nem lehetett másképp, mert az iskola szegényesnek hagyta látókörét, a tankönyvek hamis fogalmakat olítottak belé és történelmi precedensekkel indokolták a társadalmi igazságtalanságokat. Ez az osztály természetesen találta a protekciónak, ennek a társadalmi korrupciónak felhasználását, patriarkális címen a paraszt kizsákmányolást; babona, tudatlanság, betegség és rémlátás járt a nyomában. A Budapesti Hírlapot olvasta, mely a Nyugat irodalmát legfeljebb kiparodizálta s aki mégis meg akarta ismerni, legfeljebb csempészuton juthatott hozzá; ez az osztály a szocializmust hazaárulásnak nyilvánította és elnémult, ha valaki előtte az Európa szót ki merte ejteni.

Lehet-e itt valamit javítani, lehet-e megtisztulni a büntudat érzése nélkül? Lehet-e másképp felvetni a nagy kérdéseket? Mi lett volna e népből, ha értelmes könyveket adtunk volna kezébe... Ha mi is haladtunk volna a korral... Ha nem korcsmákat építettünk volna a nép számára, de könyvtárakat, kórházakat, klubokat, ha földet adunk a népnek s nem zsaroljuk ki embertelenül a cselédet, ha nem készítjük olyan magatartásra, hogy kivész belőle az önbecsülés.... „Marcangoló büntudatot érzek elszállt korok birtokolóinak magatartása és felelőtlen mulasztásai miatt, magam fajtájának semmirevalósága miatt, hiába kutatok a levegőben levendulaillat után, csak búzt sodor a domb körül a szél."

Remenyik Zsigmond ezt az alcimet adja könyvének: Egy Goethe-idézet margójára. Az idézet pedig ez: „Egy tanya elhamvasztása igazi szerencsétlenség és katasztrófa, a „haza pusztulása” ellenben frázis.” Ezzel az idézettel Remenyik ép’ úgy rámutat korunk nagy ellenmondására, mint könyvével, melyet a margójára ír. Évtizedek óta mentjük a hazát és hagyjuk pusztulni az embereket, hirdetjük az emberi méltóságot és gázoljuk az önérzetet, hirdetjük az erényt és uszunk az immoralitásban, hirdetjük az új humanizmust és irgalmatlanul rátaposunk arra a naiv egyénre, aki igazán emberként akar viselkedni, harsogjuk az igazságot és tobzódunk a hazugságban, szatócsok és írástudók szánamegannyan hódolnak egy alibi kulturának, egy alibi erkölcsnek, igazságot szemforgatnak bele egy keresztül kasul hazug világba, itt igazán nincs más kivezető út, mint a büntudat, mely magunkhoz térít és a tizenkette-

dik órában elvezet bennünket egy tisztább erkölcsi világba és felébreszti bennünk a szociális felelősségérzetet. Addig, míg van mit menteni.

(Kemény Gábor)

FEJA GEZA: VIHARSAROK (Athenaeum, Budapest 1937)

Kropotkin mutatta ki a francia forradalom pompás analizisében, mily hősi erőfeszítést kellett kifejteni azoknak, akik nem akarták, hogy a harc féleredmények után vetéljen el. A polgárság ugyanis egyszerre akart a feudális uralommal is leszámolni és elgáncsolni azt a parasztságot is, melynek segítsége nélkül nem tudott megbirkózni külső és belső ellenségeivel. Ez a belső küzdelem volt a francia forradalom leghősibb része — *Lamartine*, *Taine* sőt még *Aulard* is a gloire leple mögé rejti ezt a lényegét — Kropotkin fedte ezt fel a maga véres valóságában. Ha valahol, a forradalom útján a megállás már konzerválást is jelent, a statusquo megtartását, az igazságtalanság továbbélését egy oly osztállyal szemben, melyre az adott pillanatban — már nincs szükség. Minden forradalomnak fenyegető réme az ilyen elvetelés s ezt a magyar szabadságharc sem kerülhette el. Az elintézetlenségek özöne maradt utána. A háború előtti magyar szocialisták és radikálisok évtizedeken át figyelmeztettek erre az elintézetlenségre, de csak ódiomot arattak e törekvéssel. A kétévtizedes önkényuralom alatt, mely a szabadságharcot követte, mindenki e nemzeti elnyomást érezte nagyobbnak, csak mikor az abszolutizmus megszűnt s a kiegyezés megtörtént, akkor ébredtek tudatára az érdekeltek: hogy a negyvennyolcas nagy idők névleges felszabadulásánál alig jutottunk túl. Nem volt önérzetes középosztályunk, nem volt gerinces polgárságunk, nem volt okos nemzetiségi politikánk, a jobbágy név el volt törölve s a parasztkérdés mégsem volt megoldva. A reform-korszak és az Eötvös által elvetett magok kevés ember lelkében fogamzanak meg, Eötvösnek felállítják hatalmas szobrát, de jaj azoknak, akik tudományosan merik tovább ápolni a nagy politikus hagyományait. A hatalom képviselői nem fogadták el Eötvös nemzetiségi elgondolásait azon a címen, hogy a magyarságot nem akarják veszélybe sodorni és mivel ezen a címen tagadták meg a választójog kiterjesztését, sikerült a megmentett magyarság földigényeit is elgáncsolni. A megoldatlan földkérdés időről-időre jelentkezik a kiegyezés után. *Szeberényi Lajos* az alföldi parasztság helyzetéről ír felvilágosító könyveket, ismerteti a dán parasztság jobban megoldott körülményeit, az Alföldön agrárszocialista mozgalmak keletkeznek (*Mezőfi, Áchim András* megmozdulásai) az újabb irodalomban *Móricz Zsigmond*nál jelennek meg a magyar problémák irodalmi formában, *Szabó Dezső* tudományos ideológiát dolgoz ki s 1913-ban még a protestantizmust akarja a szociális küzdelmek bázisává tenni, *Prohászka Ottokár* karitativ alapon szeretné megmenteni a tőkés rend tulkapásai miatt szenvedő tömegeket, tehát e kérdésben nem hiányoztak a tapogatozások, kísérletek, de, mint a jelek mutatják, megoldásig sohasem jutott a dolog..

Nem csoda, hogy két évtizede ez a probléma nyugtalanítja legjobban azokat, akik a társadalmi újjászületést igazán szeretnék. De minél komolyabb egy kérdés, annál kényesebb hozzányulni. Két évtized óta beszélnek itt újjászületésről, tehát természetes, hogy az újjászületésnek először a parasztsorson kell meglátszani, mert a népi erők mellőzésével minden egyéb megújulás képtelenség. Voltak is látszatmunkák: a falukutatás, a szociográfia elterjedt divat. S ha egy évtized után *Feja Géza*nak mégis keserű szájjal kell megállapítania, hogy a magyar társadalomtudomány lehanyatlott, akkor a megújulásban csakugyan valami